

СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

Страховання кредитних ризиків, прострочена заборгованість

В сучасних умовах в Україні обсяги кредитування збільшуються, а це означає і постійне наражання як кредиторів, так і позичальників, на ризики, пов'язані з такими операціями. Різноманітність видів кредитних операцій зумовлює особливості та причини виникнення кредитного ризику, який виникає, зазвичай, через: недобросовісність позичальника кредиту; погіршення його фінансового стану; несприятливу економічну кон'юнктуру; некомпетентність керівництва фірми тощо. Він може виникнути в усіх видах кредитних операцій як усередині країни, так і в міжнародному кредитуванні.

У зв'язку з тим, що більшість кредитних ресурсів концентрується в банках, саме вони найбільше наражаються на кредитні ризики, рівень яких залежить від особи позичальника, його фінансового стану, форми кредиту і загальної економічної ситуації в країні.

За даними НБУ, обсяги кредитування економіки України поступово зростають. Так, обсяг кредитів, наданих в економіку, зріс за 2012 рік майже на 30 мільярдів гривень. Крім того майже на 16 мільярдів гривень збільшились обсяги кредитування населення в національній валюті.

При цьому поліпшується якість кредитних портфелів банків, зменшується прострочена заборгованість за наданими кредитами. За звітний рік прострочена заборгованість за наданими кредитами зменшилася на 8,5%.

Оскільки надання кредиту пов'язане з великою кількістю ризиків, з настанням яких банк може втратити не тільки дохід, а й видані кошти., то для сталого розвитку банківського сектора економіки необхідна побудова ефективної системи страхового захисту від кредитних ризиків.

Проблеми страховання кредитних ризиків розглядаються в працях таких науковців як Базилевич В.Д., Вовчак О.Д., Долгошея Н.О., Зубарев В., Гришин П. А., Демченко В. Н., Фурман В., Кучеренко В., Приказюк Н.В., Сабодаш Р, Тичина В., Дрозд О. А., Яворська Т.В., Осадець С.С. тощо.

Страховання кредитного ризику комерційного банку може відбуватися за рахунок методів зовнішнього страховання та самостраховання, а саме:

- забезпечення зобов'язань;
- резервування коштів на покриття можливих збитків, резерви на відшкодування втрат по активних операціях;
- лімітування, причому йому підлягають як обсяги активних операцій, так і конкретні клієнти. Ліміт описує, яку суму коштів і на яких умовах банк може в справжній період часу, при виконанні певних умов позичальником, надати в його розпорядження;
- сек'ютеризація боргових зобов'язань;
- хеджування за допомогою кредитних похідних інструментів (опціонів, свопів та ін.);
- страховання кредитного ризику за допомогою страхової організації.

Метою статті є дослідження системи страховання кредитних ризиків комерційних банків страховими компаніями в Україні та визначення основних напрямків її поліпшення.

Згідно до «Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджених постановою Правління НБУ від 15 березня 2004 року № 104, кредитний ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Після світової фінансової кризи, послуги вітчизняних банків з надання кредитів поступово збільшуються. Це відбувається за рахунок їх надання суб'єктам господарювання, при цьому частка кредитів, що надаються фізичним особам зменшується. Стрімкий розвиток кредитного ринку в Україні супроводжується ростом неповернення кредитів (простроченої заборгованості),

що, у свою чергу, може призвести до масового банкрутства кредитних установ і стагнації всього банківського ринку.

Таблиця 2

Аналіз обсягу наданих та частки простроченої заборгованості за кредитами, наданими банками України за період 2006-2012 рр. (млн.грн) [1]

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Обсяг наданих кредитів	485368	792244	747348	755030	825320	815327
2. Прострочена заборгованість за кредитами	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72520
2.1. У % до наданих кредитів	1,31%	2,27%	9,36%	11,24%	9,61%	8,89%
3. Резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	18 477	44 502	99 238	112 965	118941	-

Найбільш поширеним методом захисту від кредитного ризику в сучасних комерційних банках України є метод самострахування. Проте, застосування цього методу пов'язане із можливістю значних втрат банку, якщо він зосереджує свою діяльність на здійсненні однотипних кредитних операцій, а також при погіршенні фінансового стану позичальників.

Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23 затверджено Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями”. Згідно з його вимогами банки за станом на 01.01.2013 р. мають розрахувати та сформувані у повному обсязі резерви для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями. Цей нормативно-правовий акт визначає порядок та методичні підходи до формування банками резервів за всіма активними операціями, зокрема за кредитними операціями. Основна мета нововведень – зменшення частки проблемних активів, які є у портфелях банків [2].

Кредитний ризик властивий операціям Національного банку з коштами міжнародних резервів унаслідок розміщення відповідних коштів на кореспондентських рахунках і депозитах в іноземних банках, а також у цінні папери емітентів-нерезидентів, номіновані в іноземній валюті, у цінні папери України і надання кредитів банкам та іншим позичальникам.

Максимальний рівень кредитного ризику Національного банку відображено в балансовій вартості фінансових активів, що обліковуються в консолідованому звіті про фінансовий стан. Для зобов'язань з надання кредитів максимальний рівень кредитного ризику дорівнює сумі зобов'язання.

Управління кредитним ризиком Національного банку здійснювалося шляхом:

- визначення мінімально допустимих кредитних рейтингів контрагентів;
- встановлення довгострокових кредитних лімітів на обсяги розміщення коштів для банків-контрагентів та емітентів цінних паперів;
- встановлення короткострокових кредитних лімітів на обсяг загальної заборгованості під час виконання операцій з банками-контрагентами;
- встановлення обмежень на розмір стандартної дюрації (середньої тривалості) розміщення коштів за валютами та видами фінансових інструментів;
- виконання операцій на відкритому ринку через кредитування під заставу та проведення операцій репо і своп;
- моніторингу відповідності учасників кредитних ліній вимогам, визначеним відповідними кредитними договорами;
- моніторингу кредитоспроможності банків-контрагентів [3].

Виходячи із зарубіжного досвіду, та з огляду на розширення різноманітних банківських операцій (факторинг, лізинг, форфейтинг) ефективним методом управління кредитним ризиком комерційних банків є зовнішнє страхування.

Активне банківське кредитування, яке сприяло збільшенню купівельної спроможності людей, зростанню економіки, формуванню страхової культури й рівня довіри до страхових компаній, дало можливість страховикам упроваджувати перспективні та довгострокові проекти,

створювати й реалізовувати досить широку лінійку страхових продуктів, швидко розвиватися в регіональному аспекті, налагодити систему навчання персоналу, сформувати агентську мережу тощо. Розвиток споживчого та іпотечного кредитування українськими банками був одним із факторів, що обумовили динамічний розвиток роздрібного страхування.

Ризик кредитного договору дещо відрізняється від типових ризиків, які є основою майнового страхування і тому суть страхування кредитів також дещо відрізняється від інших видів страхування і виявляється у двох формах:

1. Делькредерна форма організації: страхувальником є банк, який, крім того, є і застрахованим, безпосередньо захищає свій інтерес за допомогою страхування. Виникає "власне страхування фінансового ризику". Відносини формуються лише між страховою компанією та банком.

2. Заставна (гарантійна) форма організації позичальник, страхуючи свою платоспроможність, захищає інтереси кредитора. Страхова компанія виступає гарантом оплати заборгованості позичальника у визначених строках на користь застрахованого.

Принципова відмінність між формами організації страхування кредитів полягає у тому, хто виконує роль страхувальника. Зауважимо, що при делькредній формі страхування банк виступає страхувальником, а при заставній — страховим агентом. Спільною рисою двох форм організації страхового захисту банківських кредитів є покриття негативного результату, який банки отримують через неплатоспроможність своїх позичальників [4].

Але варто враховувати, що не кожна страхова компанія готова застрахувати банк на всю суму кредиту, так як страхові компанії не отримують інформації про кредитоспроможність того чи іншого позичальника. У зв'язку з цим банки при видачі значних сум за кредитом зобов'язують своїх клієнтів страхувати заставне майно на випадок його часткового або повного знищення, а також страхувати життя позичальника.

Нині банки більшою мірою надають перевагу заставному страхуванню. Це пов'язано перш за все з тим, що при використанні делькредного страхування банку доводиться залишати частину ризику неповернення кредиту на своєму утриманні відповідно до загальноприйнятих умов договору страхування (тобто застосовується франшиза). Крім того, банк сплачує значні страхові платежі, що знижує прибутковність кредитних операцій.

Залежно від цільового призначення кредиту пропонуються різні страхові послуги. Так, отримання кредиту на купівлю нерухомості може передбачати страхування нерухомості за класичними ризиками майнового страхування, страхування життя і здоров'я позичальника, страхування ризику втрати права власності на майно.

У зв'язку з нестабільністю фінансового ринку дуже небагато страхові компанії беруться за страхування кредитних ризиків банку при кредитуванні споживчих потреб, так як останнім часом зросла кількість випадків неповернення боргу по кредиту. Однак великі страхові компанії як і раніше здійснюють страхування кредитних ризиків і можуть виплатити частину коштів, втрачених банком при настанні страхового випадку. Але все ж таки більш охоче страхові компанії беруться за страхування кредитів для промислових підприємств і представників середнього та великого бізнесу, так як в цих випадках ризику неповернення позики мінімальні за рахунок наявності у компаній достатнього заставного майна, яке здатне покрити більшу частину витрат банку.

Страхування кредитного ризику дозволяє банку позбутися неякісної заборгованості, очистивши баланс і знизивши розмір потрібного резервування під проблемні кредити відповідно до вимог НБУ. У цьому випадку банк страхує свій кредитний портфель (або його частку), що дає йому можливість за умови настання прострочення по кредиту отримати страхову виплату від страхової компанії (як правило, пов'язаної з банком) і, зрештою, списати проблемну заборгованість зі свого балансу. Далі з боржниками працює страхова компанія, яка, згідно з більшістю страхових договорів, може стягнути з позичальника погашену за нього частку кредиту. Такий вид страхування не можна віднести до класичних видів страхового бізнесу, особливо якщо банк страхує не позику конкретного позичальника, а цілий кредитний портфель. Тобто, поки кредитне страхування в Україні є схемним видом бізнесу й займаються ним в основному афілійовані з банками страховики (яких у нашій країні більше половини) [5].

Видаючи кредити, банки обов'язково страхують заставу (окрім побутової техніки), часто – самого позичальника від нещасного випадку або його життя; у випадку іпотеки страхується титул (покриття ризику, пов'язаного з утратою права власності або його обмеженням стосовно володіння майном). Проте не виключено, що в майбутньому до розряду якщо не обов'язкових, то хоч би рекомендаційних увійде страхування позичальників від втрати роботи, що особливо актуально в умовах кризи і зростання безробіття.

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності страхових компаній України зі страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту) за 2007-2012 рр. [6]

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валові страхові платежі, тис. грн	815011,2	1693483,3	1805947,4	510992,8	483414,1	545309,8
Валові страхові виплати, тис.грн.	223440,9	655055,2	362934,6	153154,7	49669,3	163904,9
Рівень виплат, %	27,4%	38,7%	20,1%	30,0%	10,3%	30,1%
Кількість страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат/відшкодувань	-	66707	25435	4879	5066	3304
Максимальна страхова виплата/відшкодування за окремим страховим випадком, тис.грн.	-	10812,0	24090,5	40229,9	2649,4	33334,3

Як свідчать дані таблиці 3 кількість страхових випадків за страхуванням кредитів, починаючи з 2008 року, значно зменшилась. При цьому страхові компанії забезпечують рівень покриття на рівні 10-30% від загальної суми страхових платежів.

Відмітимо також, що одним з факторів, який стримує розвиток співпраці банків та страхових компаній за страхуванням кредитів є порівняно незначна капіталізація страховиків. У таблиці 4 наведено дані щодо активів та розміру страхових резервів страховиків і для порівняння – обсяги прострочених кредитів.

Таблиця 4

Активи та страхові резерви страхових компаній України за період 2007- 2012 рр. [6]

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Величина сформованих страхових резервів, млн.грн.	8 423,3	10 904,1	10141,3	11371,8	11179,3	12 065,1
Загальні активи страховиків, млн. грн.	32 213,0	41 930,5	41970,1	45234,6	48 122,7	56224,7
Статутний капітал страховиків, млн. грн.	10 633,6	13 206,4	14876,0	14429,2	14 091,8	14654,0
Прострочена заборгованість за кредитами	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72520

З даних таблиці 4, можна зробити висновок, що у випадку передачі комерційними банками всієї суми кредитного ризику страховим компаніям, вони будуть не в змозі виконати взяті зобов'язання – прострочена заборгованість за кредитами перевищує загальний розмір страхових резервів страховика приблизно в 7 разів.

Сумнів щодо платоспроможності страховика виникає також через нерозвиненість страхового аудиту, недостатнє висвітлення в економічній пресі балансів, фінансових звітів страхових компаній. З іншого боку, страхові компанії встановлюють досить високі страхові тарифи за видами страхування кредитних ризиків, які не завжди є виправданими. Наприклад,

тариф за схемою страхування життя позичальника кредиту становить 1% від суми кредиту (як мінімум), який забезпечує існування як страхової компанії, так і банку. При цьому реальний тариф нижче 0,01%. Тому банки використовують альтернативні страхуванню форми забезпечення кредитів, адже вважають, що не отримають відшкодування від страхової компанії [7].

Також, зважаючи на збитковість страхування кредитних ризиків (співвідношення виплат та платежів) в Україні, страхові компанії здійснюють жорсткий відбір страхувальників. У середньому у страхуванні кредитних ризиків задовольняється лише одне з п'яти звернень, адже проводиться детальний аналіз фінансово-економічних показників діяльності клієнта, його кредитної історії та контрагентів, їх позицій на ринку. Уважно вивчається контракт, коректність та відповідність законодавству його положень (страхова компанія може навіть давати рекомендації клієнту для мінімізації його ризиків).

На наш погляд, в контексті страхування кредитних ризиків для банків проблемою є складність процедури оформлення договору страхування, адже вони мають здійснювати крім звичайної операційної діяльності ще й відповідальну аналітичну роботу з приводу узгодження страхових тарифів і наданні страховику документів для відкриття регресного позову до боржника [8].

Окрім того, банки, які не страхують кредитний ризик через страховиків, мають захищатися, зокрема встановлення більш високих ставок за кредитами, а це негативно може позначитися на їх конкурентоспроможності.

Слід зазначити, що 12 квітня 2011 року в Антимонопольному комітеті України відбулося підписання Правил співробітництва банків та страховиків, пов'язаного з кредитуванням, між основними учасниками ринків банківських та страхових послуг, які сприятимуть формуванню чесних звичаїв у конкуренції під час здійснення кредитування позичальників та укладання договорів страхування та є вагомою подією на ринках банківських та страхових послуг. Учасниками узгоджених дій строком на 5 років є ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «АЛЬФА-БАНК», НАСК «ОРАНТА», ПАТ «Банк «Фінанси та кредит», ЗАТ «ОТП Банк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «УкрСиббанк», ЗАТ «Страхова компанія Інгосстрах», ПАТ СК «Універсальна», ПАТ «СК «АХА Страхування», ВАТ СК «Дженералі Гарант», ВАТ «Українська пожежно-страхова компанія» та ПрАТ «СК «УНІКА» [9].

Окрім того, з метою зменшення взаємних ризиків банків і страховиків, протидії операціям квазістрахування, а також підвищення рівня ліквідності та платоспроможності фінансових установ доцільно створити в структурі НБУ і Нацфінпослуг інтегровану систему нагляду за діяльністю банків на страховому ринку, яка забезпечувала надійність і ефективність банкострахування, а також активного впровадження в практику страхування іпотечних зобов'язань [10].

Слід зауважити, що в Україні існує також система страхування депозитів, яка покликана вирішити два головних завдання: захистити насамперед дрібних вкладників від фінансових втрат і запобігти масовому вилученню вкладів, коли банк перебуває у тяжкому фінансовому становищі.

Цей вид страхування в Україні здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. На 01.01.2013 р. кількість банків у фонді нараховувала 174. При цьому фінансові ресурси Фонду станом на 01.01.2013 року становлять 6092,1 млн. грн. (у порівнянні - на 01.01.2009 р. фінансові ресурси Фонду становили 2987,3 млн. грн.). Сума відшкодувань, сплачених Фондом 14930 особам протягом 2012 року, становить 532,1 млн. грн., а протягом січня-червня 2013 року відшкодовано 1139,6 млн. грн. 18 194 особам [11].

Для того, щоб страхування кредитних ризиків комерційних банків страховими компаніями широко застосовувалося у практичній діяльності зокрема необхідно:

- нарощення капіталізації страхових компаній;
- завоювання довіри громадян до страхових компаній;
- покращення прозорості та відкритості страхового ринку, підвищувати обсяги розкриття інформації у звітних даних страховиків;
- перегляд розміру страхових тарифів за деякими видами страхування кредитних ризиків;
- вдосконалення якості страхових та банківських послуг;

- пропонування страховими компаніями своїм клієнтам поряд із класичними послугами з покриття кредитного ризику додаткові: покриття витрат страхувальника на юридичний супровід проблемної заборгованості, страхування торгових кредитів, страхування експортних кредитів тощо;

- побудови ефективної системи оцінки фінансового стану позичальника;
- підвищення ефективності роботи Українського бюро кредитних історій.

Перспективою подальшого розвитку розглянутого в статті питання є вивчення та вдосконалення механізму прийняття кредитного ризику на відповідальність страхової компанії, його оцінка та контроль з боку страховика.

Література

1. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці. // Вісник НБУ. – Вересень, 2012. – С.4-8.
3. Річний звіт НБУ за 2012 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>.
4. Яворська Т.В. Страхові послуги: Навч. посіб. /За заг. ред. д.е.н., проф. Реверчука С.К. – К.:Знання, 2008. – 350с.
5. Косова Т. Д., Деєва Н. Е. Корпоративні чинники інтеграції банків і страхових компаній. // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/index.php/ekonom/60/8065-korporativni-chinniki-integraci%D1%97-bankiv-i-strahovix-kompanij.html>
6. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/>
7. Схема страхування життя заемщика (bancassurance). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/scheme-bank>.
8. Самсонова К. В. Страхування кредитних ризиків в Україні. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/samsonova-k-v-strahuvannya-kreditnih-rizikiv-v-ukrayini/>
9. Вступили в силу чесні правила взаємодії між банками та страховиками. / Офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>.
10. Страховики забезпечують 51% сукупних активів банків – ЛСОУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/our-news/20039>.
11. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua>.

Резюме

Розглянуто необхідність та методи страхування кредитного ризику комерційних банків, зокрема страховими компаніями, в Україні. Запропоновані шляхи вдосконалення страхування кредитного ризику страховими компаніями.

Рассмотрена необходимость и методы страхования кредитного риска коммерческих банков, в частности страховыми компаниями, в Украине. Предложены пути совершенствования страхования кредитного риска страховыми компаниями.

The article deals with the necessity and methods of commercial banks credit risk insurance, in particular by insurance companies. in Ukraine. Consider the need for and methods of credit risk insurance commercial banks in Ukraine. Ways of improving credit risk insurance by insurance companies are offered.